

ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ІНСТИТУТІВ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ

Маковоз О.С.

У статті розглянуті способи, методи і механізми формування корпоративних інститутів у пострадянських країнах. Здійснено порівняльний аналіз зарубіжного досвіду з вітчизняним в питаннях вибору шляхів і способів формування корпоративних структур та їх вплив на національну економіку. Визначено проблеми формування корпоративного сектора економіки і забезпечення ефективного корпоративного управління, як елементи необхідні для виходу України на шлях формування нової економічної системи

Ключові слова: корпорація, корпоративні інститути, приватизаційні процеси, корпоративне управління.

ВСТУП

Головним завданням на сучасному етапі розвитку для пострадянських країн є завершення інституціональних і структурних перетворень, необхідних для забезпечення високих темпів економічного зростання. Потреби пострадянських країн до визначення стратегії національного економічного розвитку в процесі поглиблення ринкових стосунків одночасно з кризовими явищами в народному господарстві отримують найбільшої актуальності.

Процеси глобалізації сучасного світу виступають каталізатором розвитку інтеграційної господарської діяльності на рівні суб'єктів господарювання, а зростаючий рівень міжнародної конкуренції змушує їх шукати шляхи об'єднання зусиль у боротьбі за виживання і досягнення більш високих ринкових позицій. Одним з основних елементів інституціоналізації ринкової економіки є розвиток корпоративного сектора. Досвід зарубіжних країн показує, що корпоративні структури є основою сучасної економіки. Корпорації є юридичними особами, мають повну господарську самостійність в питаннях вибору форми управління, реалізації продукції, встановлення цін і оплати праці, використання чистого прибутку і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями усіма активами. Специфіка формування корпоративного сектора в національному господарстві впливає на його розвиток і створює умови або обмеження для подальшого розвитку і інтеграції у світову економіку.

У вітчизняній економічній літературі широко висвітлюються проблеми функціонування корпоративних інститутів, розглядаються їх моделі, узагальнюються вітчизняний і зарубіжний досвід становлення і розвитку корпоративних стосунків, розроблені загальні теоретичні основи формування механізму управління корпораціями. Результати фундаментальних досліджень проблем розвитку корпоративних стосунків відбиті в працях вітчизняних учених-економістів, зокрема О. Рудінської [1], О. Носової [2], Г. Астапової [3], О. Амоши, М. Прокопенко, С. Іванова [4], В. Іноземцева [5] та ін.

Однак поки що не сформовано цілісного уявлення про сутність еволюційних чинників та особливості формування корпоративних інститутів у вітчизняній господарській практиці минулих часів. Метою статті є всебічне дослідження умов і чинників ефективної діяльності корпоративних інститутів у пострадянських країнах, що дозволить повніше зрозуміти зміст корпоративних відносин та визначити напрямки їх подальшого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На пострадянському просторі корпоративні інститути створювалися, у переважній більшості, не класичним шляхом об'єднання капіталів, а через розподіл статутних фондів державних підприємств при приватизації, що не сприяло формуванню ефективного власника і позитивного іміджу відповідної організаційно-правової форми підприємства. У найзагальнішому вигляді корпорація – це організаційна структура, що об'єднує необхідні ресурси для виробництва товарів і надання послуг населенню [6, с. 116]. Зазначена форма організації досить популярна в усіх країнах, оскільки:

- обмежує фінансовий ризик акціонерів внаслідок виключення за чинним законодавством їх відповідальності перед кредиторами суспільства за межами капіталу, який розміщений в акціях;
- робить можливим залучення капіталу за рахунок випуску додаткової кількості акцій і емісії інших цінних паперів;
- продовжує діяльність навіть після зміни складу акціонерів; сприяє отриманню інвестицій на вигідних умовах;
- дозволяє власникам корпорацій успішно реалізовувати стратегічні плани на принципах колективних інтересів;
- пропонує працівникам участь в розподілі прибутку і капіталу;
- створює механізм повернення вкладених в статутний капітал коштів шляхом продажу акцій;
- забезпечує контроль за діяльністю управлінського апарату.

Створення великих високотехнологічних корпоративних структур має ряд важливих переваг в порівнянні з підприємствами малого і середнього бізнесу і грає значну роль у формуванні ефективної структури економіки пострадянських країн і в посиленні економічної і науково-технічної інтеграції. Початком формування корпоративних інститутів у пострадянських країнах вважають масштабне здійснення безкоштовної приватизації, яка привела до створення на багатьох підприємствах акціонерних моделей, визначальною особливістю яких є домінуюча роль акціонерів – працівників ВАТ. На практиці такий підхід не завжди сприяв стимулюванню ефективнішої роботи підприємства, і приватна власність у формі акціонерних товариств, створених в процесі приватизації, не довела своєї переваги над державною. Однією з головних причин недостатньо ефективної діяльності акціонерних товариств України, незначних обсягів залучення інвестицій, низької ліквідності їх акцій є недосконала система корпоративного управління й брак управлінських навичок нового типу у керівників старої формації. Невідповідність корпоративного управління в українських АТ світовим стандартам стримує залучення іноземних інвестицій у розвиток економіки держави, розвиток виробничого та інноваційного потенціалу підприємств, а також ускладнює реалізацію проектів із розміщення цінних паперів вітчизняних АТ на закордонних фондових біржах. Проблеми приватизаційних процесів (формуванням АТ) в пострадянських країнах пов'язані з роллю держави у взаємовідносинах з корпораціями в перехідний період і ідеологією внутрішньогосподарського управління підприємством.

Законодавчо-нормативні проблеми обумовлені недосконалістю того, що відповідає нормативної бази, що не дозволяє своєчасно вирішувати ті проблеми, які виникають внаслідок недоліків чинного законодавства і відсутністю навіть мінімального дотримання встановлених вимог. Так, відсутність регламентації багатьох аспектів діяльності відкриває можливість ігнорувати або прямо порушувати законні права і інтереси акціонерів на участь в управлінні, долі в прибутках і активах, розпорядженні акціями, інформованості про результати діяльності. Сучасна тенденція до об'єднання суб'єктів господарювання відбиває об'єктивну необхідність їх розвитку. Великі корпорації сприяють стійкості економічного співробітництва як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, координації діяльності промислових структур за допомогою засобів внутріфірмового управління, що, у свою чергу, обумовлює необхідність дослідження механізму корпоративного управління.

На пострадянському просторі корпоративна форма існування бізнесу почала розвиватися нещодавно. Проте, незважаючи на потребу застосування корпоративних принципів управління, що зростає на сучасному етапі, бізнесом в акціонерних товариствах, у більшості таких компаній в пострадянських країнах корпоративне управління фактично відсутнє або якісний його рівень є низьким. На сьогодні існує безліч проблем формування корпоративного сектора економіки і забезпечення ефективного корпоративного управління. Основна проблема корпоративного управління обумовлена недосконалістю інститутів і структури управління, відсутністю ефективних механізмів саморегулювання і нестачею практики ефективного впровадження принципів корпоративного управління, заснованих на зарубіжному досвіді. Інституціональна теорія, на думку Д. Норта, дозволяє досліджувати корпоративне управління як інститут, який є елементом інституціональної матриці економічної системи – системи, що історично склалася, базових інститутів, що регулюють функціонування основних громадських сфер – економіку, політику, ідеологію [7, с. 143]. Тому процес формування корпоративного управління повинен ґрунтуватися на базових властивостях характерної інституціональної матриці. У пострадянських країнах інститути корпоративного управління все ще знаходяться у стадії формування через те, що в ході проведення приватизаційних реформ була недооцінена необхідність реальних інституціональних змін, а директивне впровадження інститутів і їх насадження з боку держави сприяло економічному занепаду. В процесі інституціоналізації корпоративного управління не можна забувати про те, що через своє специфічне функціональне призначення в соціальній системі інститути завжди відносно стабільні, інертні по своїй основі, консервативні. Причина консерватизму інститутів – в принципі консенсусу, інститут – це спосіб дій, який визнається обов'язковим усіма суб'єктами (чи, принаймні, їх більшістю) [8, с. 6]. Відповідно, поки більшість суб'єктів не сприймуть новий спосіб дій, старий обов'язково залишається в силі.

Проблеми управління корпоративних інститутів полягають в низькому рівні професіоналізму керівників, відсутності відповідних знань, умінь і навичок по застосуванню досвіду корпоративного управління на вітчизняних підприємствах. Окрім цього, ігноруються нефінансові цілі, що відбивають інтереси окремих груп акціонерів (збереження робочих місць і соціальна відповідальність перед суспільством). Дотепер на пострадянському просторі не сформовано корпоративну культуру, яка не лише не сприяє збереженню і розвитку трудового потенціалу, але і руйнує його якісні характеристики – мотивацію до ефективної праці, професійного росту, трудової і інноваційної активності працівників. Таким чином, одним з найважливіших чинників ефективного розвитку корпоративних інститутів є стосунки усередині підприємства, або корпоративна культура. На жаль, сьогодні ці стосунки ще далекі від

належного рівня за постійних конфліктів між менеджментом підприємства і його акціонерами, між власниками малих і великих пакетів акцій, між стратегічним інвестором і іншими акціонерами. Поки ці стосунки не вийдуть на цивілізований рівень, ні про який розвиток корпоративного управління говорити не можна. Виходячи зі світової практики, слід зазначити, що система корпоративного управління – це продукт спільних зусиль учасників корпоративних стосунків, держави і професійних учасників ринку цінних паперів. Проте державі належить провідна роль в процесі її створення. Саме вона повинна розробити і прийняти законодавство, норми якого повинні створити основу для формування системи корпоративних стосунків, ввести прозорі і ефективні механізми управління держпакетами акцій. Державні органи, головним чином суди, повинні забезпечити належну практику застосування норм законодавства і внутрішніх актів акціонерних товариств. Учасники корпоративних стосунків мають згодом доповнити їх стандартам поведінки і ділової етики в акціонерних товариствах, внаслідок чого повинна утворитися ефективна система корпоративного управління [1, с. 164-168].

Більшість фахівців в області дослідження корпоративних інститутів в Україні відмічають за останні два роки (Закону України «Про акціонерні товариства» 29 квітня 2009 року вступив в силу), в корпоративному управлінні України позитивні зрушення. Зокрема, Варшавська фондова біржа ввела індекс українських компаній; уперше за межами країни виявлено більший рівень довіри іноземних інвесторів до вітчизняних цінних паперів. Усі пострадянські країни відстають в рейтингу Індексу глобальної конкурентоспроможності - 2011 Всесвітнього економічного форуму (WEF), який активно використовують для аналітики потенційні інвестори. Наприклад, Україна піднялася на сім рядків вгору в порівнянні з минулим роком – на 82-й рядок із 142 країн (Табл.1).

Таблиця 1. Рейтинг конкурентоспроможності пострадянських країн 2011 р. [9].

Країна	Місце в рейтингу	Індекс
Естонія	33	4,62
Литва	44	4,41
Азербайджан	55	4,31
Латвія	64	4,24
Росія	66	4,21
Казахстан	72	4,18
Україна	82	4,00
Грузія	88	3,95
Вірменія	92	3,89
Молдова	93	3,89
Таджикистан	105	3,77
Киргизстан	126	3,45

На сьогодні Україна визнана державою з незахищеними базовими економічними свободами, що вказує потенційним інвесторам на високі ризики можливих інвестицій. За результатами рейтингу Doing Business - 2011, який провела Міжнародна фінансова корпорація спільно зі Всесвітнім банком, Україна

зайняла 145-й рядок серед 183 країн. Дослідники з'ясували, що в країні в порівнянні з минулим роком поліпшилася ситуація з реєстрацією фірм (118-е місце в 2011-му, 136-е – в 2010-му), але погіршилася – з їх ліквідацією (відповідно 150-е і 145-е), ускладнилася реєстрація власності (падіння на чотири рейтингові позиції), знизився показник захисту інвесторів (на одну), незмінно негативна ситуація в області оподаткування (181-е місце), міжнародної торгівлі (139-е) [10].

У кризових умовах господарювання пострадянські країни гостро зацікавлені в іноземних інвестиціях, джерелами яких можуть бути залучення на свою територію міжнародних корпорацій. При цьому діяльність міжнародних корпорацій може вчиняти неоднозначний вплив на економіку пострадянських країн. Безперечним позитивом є те, що їх входження на пострадянський простір сприятиме:

- збільшенню капіталу, що обертається в країні, і його експорту;
- модернізації методів управління і маркетингу;
- прискоренню припливу інноваційних технологій;
- поліпшенню механізмів постачання продукції на внутрішній ринок.

Проте з приходом міжнародних корпорацій автоматично буде нарощуватись імпорту, що неминуче приведе до витіснення вітчизняних товарів і компаній з пострадянського ринку, а також негативно позначиться на розвитку національного бізнесу. Західні корпорації не завжди готові прийняти високі інвестиційні ризики пострадянського простору, на які підуть партнери з колишніх співдружних республік. Отже, пострадянським країнам треба активно впроваджувати практику створення і інтеграції власних потужних корпорацій. У свою чергу, це сприятиме:

- підвищенню рівня економічної безпеки країн, їх стійкості до впливу негативних наслідків діяльності іноземних суб'єктів господарювання;
- подальшому розвитку економіки, процесам інтеграції пострадянських країн у світову спільноту і інтернаціоналізації виробництва і капіталу держав;
- забезпечити інтенсифікацію процесів входження національного товаровиробника в систему міжнародного розподілу праці.

ВИСНОВКИ

На сьогодні розвиток корпоративних інститутів у пострадянських країнах може бути використаний для вирішення найважливіших економічних і соціальних проблем. Разом з тим, він може стати загрозою національному суверенітету, зумовить поглинання національної економіки. Для успішного функціонування корпоративних інститутів у національній економіці пострадянських країн необхідно виконання ряду умов: розвиненість економіки, повага до приватної власності; переважання економічно активного населення, готового особистими внесками брати участь у розвитку корпоративного сектора економіки; співіснування різних форм власності та їх законодавчий захист; наявність достатньої кількості професійних менеджерів, фахівців у сфері корпоративного управління; існування в економіці інституцій, що забезпечують нормальний розвиток корпорацій (наприклад таких, як ринок цінних паперів). Процеси становлення та розвитку корпоративних інститутів в пострадянських країнах багато в чому залежить від реалізації стратегій корпоративних структур, а також від державної політики. Грамотні дії урядів з питань ефективного функціонування корпоративних інститутів дозволять перейти надалі на інноваційно-інвестиційну модель розвитку і підвищити конкурентоспроможність національних економік пострадянських країн.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рудінська О. Менеджмент [Текст]: посібник/ Олена Рудінська, Світлана Яроміч, Ірина Молоткова; М-во освіти і науки України, Одеський нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. Економіко-правовий фак-т, Регіональний ін-т держ. управління. – К.: Ельга Ніка-Центр, 2002. -334 с.
2. Носова О. В. Система корпоративного управління в умовах інституціонально-риночної трансформації [Текст]: / раздел в коллективной монографии/ Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований; под ред. А.А.Гриценко. – Х.: Форт, 2008. - С.769 - 784.
3. Астапова Г.В. Організаційно-економічний механізм корпоративного управління авіапідприємством на основі права трудової власності [Текст]: монографія / Г.В. Астапова – К.: НАУ, 2006. - 244 с.
4. Амоша А.И. Каноны рынка и законы экономики [Текст]: – Кн. 4. Процесс распределения и общественные отношения / А.И. Амоша, Н.Д. Прокопенко, Е.Т. Иванов – Донецк : ИЭПНАН Украины, 2001. – 546 с.
5. Іноземцев В. Творческие начала современной корпорации // Мировая экономика и международные отношения. – 1997. – № 11. – С. 18-30.
6. Бурак П.Ю., Татарин Н.Б. Корпоративне управління: особливості розвитку в Україні/ П.Ю. Бурак, Н.Б. Татарин // Фінанси України. – 2006. – №6. – С. 114-120
7. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений [Текст]/ пер. с англ. К. Мартынова, Н. Эдельмана; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 256 с.
8. Яременко О. Механізм інституційних змін / О.Яременко // Економічна теорія. – 2006. – №1. – С. 3 - 12.
9. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Всемирный экономический форум: рейтинг глобальной конкурентоспособности 2011. – <http://gtmarket.ru/news/state/2011/09/07/3330>.

10. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Index of Economic Freedom. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/Index/Country/Ukraine>.

Маковоз Оксана Сергіївна, к.е.н., старший викладач кафедри економіки та фінансів Харківського національного університету внутрішніх справ. тел. (057) 760-33-30, e-mail: makoksana@ukr.net